

UDK: 27-242.5-277

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: siječanj 2013.

Adalbert REBIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Vlaška 38, HR – 10000 Zagreb

adalbert.rebic@zg.htnet.hr

„ABRAM POVJEROVA JAHVI, I ON MU TO URAČUNA U PRAVEDNOST“ (Post 15,6)

Sažetak

U ovom članku, koji je rezultat predavanja na biblijskom simpoziju u Sarajevu, autor analizira jedan vrlo težak biblijski tekst, to jest Post 15, odnosno još točnije 15,6. Najprije, na početku svojeg rada autor iznosi bogatu (dakako nepotpunu zbog ograničena vremena i prostora) brojnu literaturu o tom biblijskom tekstu. Potom pregledno istražuje povijest istraživanja tog istog teksta – osobito u odnosu na Post 15,5 koji je vrlo važan za biblijsku povijest Starog i Novog zavjeta – od Julijusa Wellhausena pa do novijih egzegeta. Iz tog pregleda vidi se različitost pristupa tekstu i zaključaka. Međutim, većina se slaže u tome da je Post 15,1-5 elohističkog izvora a 15,7-22 jahvističkog izvora s mnogim redaktorskim dodacima i ispravcima kroz Stari zavjet. Tekst Post 15,6 bio bi napisan ili svakako redigiran sredinom VII. stoljeća pr. Kr. (utjecaj deuteronomske predaje). Istraživači se isto tako slažu da tekst nije povijesna pripovijest u strogom smislu, nego je prije neka zbirka spasenjskih proročanstava koju je sastavio biblijski pisac ili redaktor da aktualizira Abrahamov lik u starozavjetnoj biblijskoj predaji. Autor u nastavku istražuje povijest tog teksta unutar biblijskih predaja te ukazuje na eventualno vrijeme u kojem je tekst mogao nastati. Zatim pokazuje strukturu teksta Post 15 koja je vrlo kompaktna. Prikazujući strukturu teksta, pokazuje da je Post 15,6 vrhunac tog poglavlja i ujedno redak koji spaja poput kopče prvi s drugim dijelom. Upravo zato autor podrobnije istražuje Post 15,6 „i povjerova Abram Jahvi, i on mu to uračuna u pravednost“. Središnji dio radnje zauzima semantička analiza rečenice „I povjerova Abram Jahvi, i on mu to uračuna u pravednost“, hebrejski: „Vêhe`emin baJHVH vajjahšebehâ lô cêdâqâh“ (Post 15,6). Autor istražuje filološko značenje hebrejskog glagola he`emin, zatim glagola ĥâšab te biblijskog pojma cêdâqâh.¹ Iz analize teksta autor zaključuje na biblijsko-teološko značenje tog retka. Na kraju autor u sintezi izlaže o vjeri u Starom zavjetu.

Ključne riječi: Abraham, vjera, vjerovati, pravednost.

¹ Hrvatsku transliteraciju hebrejskog teksta slijedim prema Lada BADURINA – Ivan MARKOVIĆ – Krešimir MIĆANOVIĆ, *Hrvatski pravopis* (Zagreb: Matica hrvatska, 2007.), 245.

Uvod

Ovaj je tekst zapisan u 15. poglavlju knjige Postanka, šesti re-dak, gdje on ima središnje mjesto. To se vidi iz strukture teksta: on je zaključak prvog dijela teksta Post 15 i ujedno povezuje dva dijela za-jedno (vidi strukturu). Radi se o jednom od težih tekstova u knjizi Po-stanka. Njime su se posljednjih stotinjak godina bavili mnogi egzegeti: poslije Julijusa Wellhausena (stvorio hipotezu dokumenata) mnogo se egzegeta ovim poglavljem bavilo.² Dakako, samim time problem Post 15 još nije ni izdaleka riješen. Razradili su to poglavlje u podrobnosti u pogledu literarne analize teksta, analize redakcije i povijesti predaja. Ukazali su na vrlo složenu povijest nastanka ovog teksta kroz staroza-

² Julius WELLHAUSEN, *Prolegomena zur Geschichte Israels* (Berlin: G. Reimer, 1883.); Martin NOTH, *Überlieferungsgeschichte des Pentateuch* (Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 1948.); Otto EISSFELDT, *Einleitung in das Alte Testament* (Tübingen: Mohr, 1934., ⁴1976.); Gerhard von RAD, *Das erste Buch Mose. Genesis* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, ⁷1964.); Gerhard von RAD, „Die Anrechnung des Glaubens zur Gerechtigkeit“, *Gesammelte Studien zum Alten Testament* (München: C. Kaiser, 1965.); Paul VOLZ, „Grundsätzliches zur elohistischen Frage: Untersuchung von Genesis 15–36: Der Elohist als Erzähler“, *Zeitschrift für die Alttestamentlichen Wissenschaft Beihefte* 63 (1933.); Ronald CLEMENTS, *Abraham and David. Genesis 15 and its Meaning for Israelite Tradition* (Napperville: A. R. Allenson, 1967.); Rolf RENDTORFF, „Gen 15 im Rahmen der theologischen Bearbeitung der Vätergeschichten“, Claus WESTERMANN – Rainer ALBERTZ (ur.), *Werden und Wirken des Alten Testaments. Festschrift für Klaus Westermann zum 70. Geburtstag* (Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht; Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verl., 1980.), 74; Otto KAISER, „Traditionsgeschichtliche Untersuchung von Genesis 15“, *Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft* 79 (1958.), 107-126; Lothar PERLITT, *Bundestheologie im Alten Testament* (Neukirchen: Neukirchener Verlag, 1969.), 69sl.; John van SETERS, *Abraham in History and Tradition* (New Haven – London: Yale University, 1975.), 249sl.; Claus WESTERMANN, *Genesis, Kapitel 12-36* (Neukirchen: Neukirchener Verl., 1981.), 247-275; Claus WESTERMANN, „Arten der Erzählung in der Genesis. Forschung am Alten Testament“, *Gesammelte Studien* (München: Chr. Kaiser Vlg., 1964.), 9-91; Hans Heinrich SCHMID, *Der sogenannte Jahwist* (Zürich: Theologischer Verlag, 1976.), 121sl.; Heny CAZELLES, „Connections et structure de Gen XV“, *Revue biblique* 69 (1962.), 321-349; Emanuele TESTA, „De foedere patriacharum“, *Studi biblici franscani Liber Annuus* 15 (1964./65.), 5-73; Norbert LOHFINK, *Die Landverheißung als Eid* (Stuttgart: Verl. Kath. Bibelwerk, 1967.); Erich ZENGER, *Einleitung in das Alte Testament* (Stuttgart: Kohlhammer, 1995., ⁷2008.); Adalbert REBIĆ, „Jahvino obećanje zemlje Abrahamu i sklapanje Saveza (Post 15)“, *Bogoslovska smotra* 49 (1979.), 264-292; Celestin TOMIĆ, *Praoci Izraela* (Zagreb: Provincijalat hrvatskih franjevac konventualaca, 1978.), 81-85.

vjetno vrijeme. Analiza onoga što su redaktori u oblikovanju ovog teksta poduzeli nužno nas uvlači u povijest tradicije koja je bilo usmeno bilo pismeno prethodila konačnom oblikovanju biblijskog teksta.

Post 15 ima veliku važnost u povijesti spasenja. Osim Post 17 (pripada svećeničkoj predaji) to je jedini tekst iz patrijarških vremena prema kojemu je Božje obećanje Abrahamu zapečaćeno sklapanjem saveza: „Toga dana je Gospodin sklopio savez s Abramom³ rekavši mu: potomstvu tvojemu dajem zemlju ovu!“ (Post 15,18a).⁴

1. Post 15 u povijesti egzegeze

Tekst Post 15 ima vrlo dugu i složenu povijest. Kao što većina gradiva u Petoknjižju potječe iz drevnih narativnih tradicija staroga Izraela, tako i ovo poglavlje knjige Postanka. Upravo zato na tom području studij *povijesti tradicije* ima važnu ulogu. K svemu tomu dolazi još i teološki element. Naime, u Post 15 susrećemo teološku izreku koja je imala veliku ulogu u kasnijem razvoju biblijske objave a utjecala je i na teologiju Novoga zavjeta (posebno svetoga Pavla). To je rečenica „Abram povjerova Gospodinu, i to mu se uračuna u pravednost!“ (Post 15,6).⁵ To je veoma važan izričaj za starozavjetno, pa i uopće za biblijsko poimanje *vjere i pravednosti*.⁶

Poslije Julijusa Wellhausena⁷ gotovo svi egzegeti dijele Post 15 na dva dijela: Post 15,1-6 i 15,7-21.⁸ Prvi dio pripisuju uglavnom *elohi-*

³ Kad navodim biblijski tekst Post 15,1-22, onda rabim izraz „Abram“ kao i u tekstu Post 15, inače „Abraham“.

⁴ „*Bajjôm hahû' kârať JHVH 'et 'abrâm bërîť l'ëmor lëzar'akâ naťātî 'eť-ha'ārec hazzô'ť.*“

⁵ „*Vëhe'ëmin bajJHVH vajjahšebehâ lô cëdāqāh.*“

⁶ Gerhard von RAD, „Die Anrechnung des Glaubens“, 130-135; Marinko VIDOVIĆ, „Abraham u Rim 4“, Marko JOSIPOVIĆ – Božo ODOBAŠIĆ – Franjo TOPIĆ (ur.), *U službi Riječi i Božjega naroda: Zbornik radova u čast mons. dr. Mati Zovkiću u povodu 70. obljetnice života i 35 godina profesorskog djelovanja* (Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 2007.), 173-214.

⁷ Julius WELLHAUSEN, *Die Composition des Hexateuchs* (Berlin: Zweiter Druck, 1881.).

⁸ Gerhard von RAD, *Das erste Buch Mose: Genesis*, 153sl.; Horst SEEBASS, „Zu Genesis XV“, *Wort und Dienst*. Neue Fassung 7 (1963.), 132-149; Ephraim Avigdor SPEISER, *Genesis. Introduction, Translation and Notes*, The Anchor Bible, I., (New York: Doubleday, 1965.), 110-115; Rudolf KILIAN, *Die vorpriesterlichen Abrahamstraditionen literarkritisch und traditions-geschichtlich untersucht* (Bonn: Hahnstein, 1966.), 36-73. Iznimka su Willy Otto Alexander STAERK i Norbert LOHFINK koji smatraju da je Post 15 literarna cjelina.

stičkoj predaji (E) a drugi jahvističkoj (J). Ono pak što im bilo u prvom bilo u drugom dijelu stvara poteškoće, glede pripadnosti izvoru, oni to pripisuju *redatoru*. Međutim, očigledno, ni prvi ni drugi dio nisu čisto elohistički odnosno čisto jahvistički. Martin Noth je pisao: „Ima teksto-va koji su nam u takvu stanju predani (tradirani) da će jedva koja literarna analiza odgonetnuti njihov literarni nastanak. Takvi su odlomci na primjer Post 15, Izl 19, 24, 33, Br 12 i 22-24.“⁹ Norbert Lohfink drži da je Post 15 nedjeljiva cjelina.¹⁰ On u tome nije osamljen. Tako drže i još neki egzegeti kao Willi Staerk,¹¹ Gustav Hölscher,¹² Paul Volz.¹³ No, među njima postoje razlike. Tako na primjer Hölscher smatra da je Post 15 vrlo star tekst koji je kasnije bio dodan starijim predajama. Isto tako i Alfred Jepsen smatra da je Post 15 postojao već prije jahvisti- a da ga je jahvist uz neke preinake jednostavno prisvojio.¹⁴

Među onima koji drže da je savez sklopljen s Abrahamom polog najstarijih predaja nastalih još u vrijeme patrijarha jest i Gerhard von Rad. Činjenica da u Post 15 nije naznačeno mjesto događaja, znak je da je Post 15 vrlo star tekst. U najstarijim predajama još nisu bila naznačena mjesta događanja. Ona su u predaju ušla tek poslije trajnog naseljavanja Izraela u Kanaanu. Savez s Abrahamom bio je kasnije preuzet u povijesnu shemu Heksateuha, odnosno Šestoknjižja, pa je tako prvotni savez s Abrahamom, po kojemu je Abraham imao pravo baštiniti kanaansku zemlju, bio preoblikovan u savez s izraelskim plemenima, po kojemu izraelska plemena imaju pravo stanovati u kanaanskoj zemlji. Treba imati na umu da su jahvist i elohist bili skupljači starijih predaja i da gradivo koje oni donose ima dugu i veoma složenu pretpovijest. A ta je pretpovijest nama jedva pristupačna, budući da nemamo sasvim pouzdanih kriterija po kojima bismo tu pretpovijest mogli raščlanjivati.

⁹ Martin NOTH, *Überlieferungsgeschichte*, 6.

¹⁰ Norbert LOHFINK, *Die Landverheißung*, na mnogim mjestima.

¹¹ Willy STAERK, „Zur alttestamentlichen Literarkritik“, *Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft* 42 (1924.), 37-74.

¹² Gustav HÖLSCHER, *Geschichtsschreibung in Israel: Untersuchungen zum Jahvisten und Elohisten* (Lund: C.W.K. Gleerup, 1952.).

¹³ Paul VOLZ, „Der Elohist als Erzähler: Ein Irrweg der Pentateuchkritik?“, *Beihefte zur Zeitschrift für alttestamentlichen Wissenschaft* 63 (1933.), 25-34.

¹⁴ Alfred JEPSEN, „Zur Überlieferungsgeschichte der Vätergestalten“, *Festschrift Albrecht Alt zum 70. Geburtstag gewidmet* (Leipzig: Selbst-Verlag der Karl-Marx-Universität, 1953./54). *Wissenschaftliche Zeitschrift - Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe* 3 (1953./54.), 139-153.

2. Književna vrsta, vrijeme nastanka

Claus Westermann ubraja Post 15 u zbirku *spasenjskih proročanstava* budući da za književnu vrstu *pripovijesti*, u koju neki autori ubrajaju Post 15, u tekstu nedostaju za tu tezu bitni elementi.¹⁵ Već je Hermann Gunkel primijetio da bismo Post 15 jedva mogli smatrati *pripoviješću*. Prema Gunkelu to je poglavlje nastalo kasnije i ne može nikako spadati u starije hebrejske *kaže* (njem. *Sage*). Prema Westermannu to je poglavlje zbirka raznih predaja koje su čuvale spomen na Jahvina obećanja Abrahamu. Takvih zbirki ima i drugdje u Bibliji Staroga zavjeta (tipičan primjer je Ps 89,20-38) pa i izvan nje.¹⁶ O tome je pisao Rolf Rendtorff u spomen-spisu u čast Clausu Westermannu; on je podrobno analizirao mišljenje Clausa Westermanna.¹⁷

O *vremenu i mjestu* nastanka Post 15 još se uvijek među egzegetima žustro raspravlja. Sigurno je da oba teksta Post 15 (1-6 i 7-21) spadaju povijesno-tradicijski u kontekst otačkih obećanja. Sigurno je isto tako da ne spadaju u raniji stadij starozavjetnih predaja o patrijarsima. One su nastale kasnije; oblikovane su na temelju *obećanja* danih patrijarsima u *pripovijest* koja je bila kasnije utkana u povijest o Abrahamu. Dakle, sigurno je to da Post 15 nije mogao biti sastavljen u vrijeme Abrahamova života, nego mnogo stoljeća kasnije kad je jahvist pisao svoju *Povijest spasenja* izabranoga naroda.¹⁸ Obećanja odnosno proročanstva koja su bila sadržana u Post 15 bila su prenošena u okviru raznih predaja. Post 15 u srži mogao je nastati u vrijeme kralja Davida, oko 1000. godine, kad je počeo djelovati jahvist (nastavio djelovati za kralja Salomona, između 970. i 935. pr. Kr.). *Jezik i teološke tendencije* upućuju na vrijeme deuteronomске obnove. Tada je ta predaja, izgleda, bila uvelike aktualizirana za potrebe onoga vremena. Naime popis naroda u Post 15,19 pretpostavlja zauzeće Judeje, izlazak iz Egipta, pa čak i kraljevstvo Davidovo (15,1.6-7.18). U Post 15,18 spominje se sa-

15 Claus WESTERMANN, „Arten der Erzählung in der Genesis“, 24.

16 Ima ih i izvan Biblije, na primjer: Zbirka proročanstava Azarhadonu, u djelu Jamesa PRITCHARDA, *Ancient Near East Texts, Relating to the Old Testament* (Princeton: Princeton University Press, 31969.), 449sl.; Moris JASTROW, *Religion Babyloniens und Assyriens*, 3 sveska (Giessen: Topelmann, 1912.), 158-164.

17 Rolf RENDTORFF, „Genesis 15“, 74-81.

18 Međutim, ima egzegeta koji raspravljaju o tome je li uopće moguće da je 15,1-5.6 sastavio elohist a 15,7-21 jahvist. Novija istraživanja L. Perlitta, J. van Setersa, Hansa Schmida i Norberta Lohfinka stavljaju pripadnost Post 15 starijim predajama J i E u pitanje. Spremniji su prihvatiti da je tekst nastao u vrijeme deuteronomске obnove u Judeji (VII. stoljeće prije Krista).

vez (hebr. *bērīt*) koji jahvist izbjegava povezati s Abrahamom; on ga povezuje s Izraelom na brdu Sinaju. Tako u Post 24,7 (a i u Post 26,3) gdje aludira na Post 15,18 izbjegava upotrijebiti riječ *savez* te radije uporabljia riječ *zakletva* (hebr. *šebûāʿ*, *niššba*). Jahvistova obljubljena tema za povijest patrijarha je *blagoslov* (hebr. *bēraḳāh*, Post 12,1-3) a ne obećanje zemlje. Zato u Post 15,1-3 potiskuje temu obećana zemlja, a naglašava obećanje potomstva, i to mnogobrojna potomstva, što je upravo blagoslov Abrahamov. Taj se blagoslov mnogobrojnog potomstva Abrahamova ostvario u vrijeme kralja Davida i kralja Salomona.

3. Kontekst

Što se tiče *konteksta*, njega bi trebalo tražiti u povezanosti Post 15 s poglavljem Post 14. Post 15 ima stanovitu *jezičnu* vezu s Post 14: riječi *blago* (hebr. *rēḳuš*), *izići* (heb. *jācāʿ*), *zaštita* (hebr. *māḡēn*). Postoje i *sadržajne* poveznice između ta dva poglavlja: prema Post 14 nakon pobjede Abraham nije htio uzeti plijena kao nagradu (Bog je njegova nagrada!), prema Post 15,16 nagrada Abrahamu je brojno potomstvo. Pod kraj Post 14,18 radnja se odvija u blizini *Šalema*, podatak koji upućuje na grad Jeruzalem, koji je u nekim tekstovima Staroga zavjeta nazvan i *Šalem*. Ne možemo ne povezati Šalem s Jeruzalemom (sem. *Uru-šalem*) koji je David godine 1000. osvojio i učinio prijestolnicom Izraelskog kraljevstva. Jeruzalem je, izgleda, cilj Abrahamova kretanja. Dakako, taj je cilj Abraham ostvario u Davidu. U tom kontekstu postaju nam jasniji kronološki podaci u Post 15,13.16: 400 godina bilo bi 400 godina od Abrahama do vremena Izlaska, a četiri naraštaja od vremena Izlaska sinova Izraelovih iz Egipta do osvajanja grada Jeruzalema. Dakako, kronološki podaci nisu, gledano strogo povijesno, točni; oni su samo okvirni. Tu kronološku poveznicu mogao je učiniti tek jahvist. Prije njega poveznica u Post 14 i Post 15 mogao je biti grad Hebron, gdje je Abrahamov grob. Aluzija na grad Hebron mogla bi biti u Post 15,15. Hebron je naime prije Jeruzalema bio glavni grad za kralja Šaula i za kralja Davida s početka njegova kraljevanja i u njem je još danas grob Abrahamov.

4. Struktura

Za određivanje strukture¹⁹ važnu ulogu ima 15,6. On povezuje

¹⁹ Za ovaj dio o strukturi Post 15 preuzeo sam iz svojeg prethodnog članka: Adalbert REBIĆ, „Jahvino obećanje zemlje“, 277-278 (vidi bilj. br. 2).

prvi dio (15,1-5) s drugim dijelom (15,7-21). On je u tom pogledu kopča, spojnica što vješto spaja ta dva dijela u jednu cjelinu.

Post 15 dijelimo u dva dijela: Post 15,1-5 i Post 15,7-21. Ta dva dijela međusobno su povezana. I jedan i drugi počinje Jahvinim govorom o obećanju. Obećanje je izraženo kulturnim jezikom. Slijedi zatim odgovor Abrahamov. U oba dijela Abraham oslovljava Jahvu riječima *Adonaj Jahve*, to jest *Gospode Jahve*. Ovim oslovljavanjem Abraham zadržava Jahvu da mu razjasni situaciju, da mu odgovori u bezizlaznoj situaciji. Potom slijedi Jahvina reakcija (Post 4 i 9) i događanje (Post 15,5 i 15,10.12.17). Shema podjele izgledala bi ovako:

15,1-5

A 15,1 Jahve se predstavlja i obećava zaštitu

B 15,2 Abram odgovara: žali što nema sina

C 15,4 Reakcija Jahvina: Jahve obećava sina

D 15,5a Jahve izvodi Abrahama van

E 15,5b Jahve obećava Abrahamu mnogobrojno potomstvo (heb. *zera*¹)

⊗ 15,6 *I povjerova (Abram) u Jahvu i uračuna mu on to u pravednost*

15,7-12

A¹ 15,7 Jahve se predstavlja i obećava dati zemlju

B¹ 15,8 Abram odgovara: traži jamstvo za Jahvino obećanje

C¹ 15,9 Jahve daje upute za obred sklapanja saveza

D¹ 15,10.12.17 Abram sprema životinje za obred

E¹ 15,18-21 Jahve daje zemlju (ispunja obećanje).

Pri kraju prvog dijela, u retku 5, i pri kraju drugog dijela, u retku 18, pojavljuje se ključna riječ *potomstvo* (heb. *zera*¹). Još su dvije takve ključne riječi koje se ponavljaju na važnim mjestima u prvom i drugom dijelu. U retku 4 glagol *baštiniti* (heb. *lo' jirāšēkā* od gl. *jāraš*) pojavljuje se dva puta i glagol *izvesti* (heb. *hōcī*²) dva puta: u retku 15,5 (heb. *vajjōcē' otô haḥūcāh*) i u retku 15,7 (heb. *hōcē' tīkā*). Glagol *izvesti* pojavljuje se u posljednjem retku (15,5) prvog dijela (heb. *hōcē' tīkā*) i u prvom retku drugog dijela (15,7). Ta riječ spaja kraj prvog dijela s početkom drugog dijela.

Ovo odaje da je redaktor dobro smislio strukturu Post 15. Redaktor je različite predaje spojio u jednu cjelinu. U tome je bolje uspio što se tiče drugog dijela nego što se tiče prvog dijela. U drugom je di-

jelu sadržaj logičniji nego u prvom: Abraham traži sigurnost – dobiva upute za obred sklapanja saveza – opslužuje sve upute – i doživljava neke vrste mistični san te dobiva potvrdu prijašnjega obećanja. Jahve riječima tumači ono što je simbolički čin trebao značiti. Drugi je dio i međusobno bolje povezan nego prvi.

Redak 6 ima u tom kontekstu važnu ulogu: on prije svega povezuje prvi dio s drugim; on je u središtu pozornosti, na vrhuncu strukturalne ljestvice. U tom je retku iznesena središnja teološka misao, tema cijeloga poglavlja: Abrahamova vjera i njegova pravednost. Vjera Abrahamova i pravednost zapravo su poticaj Jahvi da Abrahamu ispunji svoje obećanje.²⁰

5. Što znači „I povjerova u Jahvu i uračuna mu to u pravednost“

Post 15,6 sadržava zapravo teološku refleksiju koju je unio redaktor želeći upozoriti čitatelja na *vjeru* i *pravednost* u Abrahamovu životu. Riječi „I povjerova (Abram) u Jahvu i uračuna mu to u pravednost“ (hebr. *Vēhe ʾēmin baJHVH vajjahšebēhā lô cēdaqāh*) jedva bismo mogli pripisati jahvistu.²¹ Taj je redak vrhunac cijelog 15. poglavlja, pa i sveg ciklusa o Abrahamu u knjizi Postanka. Abraham je ovdje prikazan kao uzoran vjernik. On se sasvim predaje Bogu, Jahvi. Svoj život i svoju budućnost polaže u Njegove ruke. Taj sud o Abrahamu izvršno odgovara svemu što je o Abrahamu rečeno u prvome dijelu Post 15. Abraham je predstavljen kao kralj koji polazi u rat s čvrstom vjerom da će mu Jahve, Bog, osigurati pobjedu i obdariti ga bogatim plijenom, dakle kao kralj kojemu je Jahve dao spasenjsko obećanje. Mnogi egzegeti stoga misle da je ovaj redak oblikovan pod utjecajem ideologije *svetoga rata*.²² Kad je izraelski kralj polazio u rat, bio je uvjeren da polazi u rat pod Božjom zaštitom, Bog mu osigurava i jamči pobjedu i bogat plijen. Kralj je, da bi uspio u tom svetom ratu, trebao čvrsto vjerovati u Jahvu, čvrsto stajati uz Jahvu ili pod zaštitom Boga Jahve (usp.: tipičan primjer za to Iz 7,10-14). U tom ratničkom kontekstu motiv *vjere* ima presudnu ulogu (Ahaz nije vjerovao pa zato i nije mogao pobijediti neprijatelja; naprotiv, Ezekija je vjerovao pa ja zato izvojevao pobjedu nad asirskim ratnikom Sanheribom). Tko *vjeruje* odnosno tko *čvrsto*

²⁰ Norbert LOHFINK, *Landverheißung*, 48.

²¹ Usp.: Otto KAISER, „Traditionsgeschichtliche Untersuchung von Genesis 15“, 114.

²² Usp.: Gerhard von RAD, *Das Heilige Krieg im Alten Israel* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965.).

stoji na strani Jahvinoj, tko Jahvi povjerava svoju sudbinu, taj sigurno pobjeđuje.²³ Nekako u tom svjetlu, u tom duhu prikazan je Abraham. On se nalazi u teškoj životnoj situaciji: on nema potomstva; budućnost mu je stoga pod upitnikom. U toj mučnoj situaciji Jahve mu se nudi kao spasitelj, pomoćnik, štiti i zaštita. I Abraham je Jahvi povjerovao (hebr. *he'emin* znači *čvrsto je stao uz Jahvu*); predao se sav Jahvi, položio je temelje svojeg života u Jahvu kao što nomad zabija šatorska krila čvrsto u zemlju. Abraham u Jahvi čvrsto stoji. I Jahve mu to *uračuna*²⁴ u pravednost ili kao pravednost (hebr. *čēdāqāh*).²⁵

Biblijski pojam *pravednosti* jedan je od temeljnih biblijsko-teoloških pojmova u Starome zavjetu. Ovaj pojam opisuju biblijski pisci s pomoću mnogih sinonima i antonima kao što su: *hesed*, *'emet*, *šālôm*, *'emunāh*, *raḥāmīm*, *jāša'* i s pomoću još nekih drugih sinonimnih izraza. Stoga je ovaj pojam vrlo opsežan i značenjem vrlo bogat. Da bismo mogli shvatiti sve bogatstvo i specifičnu težinu tog pojma, trebali bismo proučiti sve navedene sinonime i antonime. To je, dakako, za ovaj napis nemoguće učiniti. Zadovoljit ćemo se samo kratkim i sažetim izlaganjem onoga što biblijski pisac ovdje misli pod pojmom „uračuna mu to u pravednost“.

Većina egzegeta misli da biblijski pojam *pravednosti* ima značenje vjernosti zajedništvu i puninu spasenja. Svakako, ne bismo ga

²³ Sličnu pojavu susrećemo i izvan Biblije. Bel i Ištar na sličan način govore Azarhadonu. Usp.: ANET, 450 ili *Altorientalische Texte zum Alten Testament* (skraćeno AOT), 281sl. Bog Bel govori Azarhadonu ovako: „Azarhadone, kralju zemalja, ne boj se! ... Ja sam veliki Bel. Ja sam Ištar iz Arbele. Ja uništih neprijatelje svoje pred tvojim nogama! ... Azarhadone, ne boj se! Ja sam Bel koji s tobom govorim“ (AOT, 281).

²⁴ Hebr. glagol *ḥāšab*, preuzet iz kultnog izrazoslovlja, znači: brojiti, računati, uračunati, misliti, vrijediti, prosuđivati, biti od važnosti, pripisivati, držati, smatrati, cijeniti, ocijeniti, procijeniti, pretpostavljati, povezivati, izmisliti, planirati ... Usp.: Rudolf AMERL, *Hebrejsko-hrvatski rječnik* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1997.), 89.

²⁵ Adalbert REBIĆ, „Pravednost u Starome zavjetu“, *Bogoslovska smotra* 62 (1992.), 39-45; Adalbert REBIĆ, *Središnje teme staroga zavjeta* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996.), 161-168; Heinrich GROSS, „Rechtfertigung nach AT. Kontinuität und Einheit“, Paul-Gerhard MÜLLER – Werner STENGER (ur.), *Kontinuität und Einheit. Festschrift für Franz Mussner zum 65. Geburtstag* (Freiburg im Breisgau: Herder, 1981.), 17-29; Klaus KOCH, „SDQ im Alten Testament“, doktorska disertacija na Sveučilištu u Heidelbergu; Klaus KOCH, „SDQ, gemeinschaftstreu / heilvoll sein“, *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, II. (München – Zürich: 1976.), 495-530; Jože KRAŠOVEC, *La justice (SDQ) de Dieu dans la Bible Hébraïque et l'interprétation juive et chrétienne* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988.), (na mnogim mjestima).

smjeli shvatiti u smislu u kojem mi danas rabimo taj pojam u smislu *justitia distributiva* ili *justitia punitiva*. U najstarijoj uporabi pojam *ċedāqāh* povezuje vladara ili gospodara s njegovima podanicima. „Radi se o uzajamnoj vjernosti i lojalnosti koje se izražavaju, već prema sociološkim razlikama, na najrazličitije načine.“²⁶

Prema K. Kochu treba *ċedāqāh* shvatiti kao „vjernost zajedništvu“ između Boga i njegova izabrana naroda. Do istog zaključka dolazi i J. Krašovec: „*ċedāqāh* treba razumjeti u kontekstu osobna odnosa u zajedništvu između Boga i njegova vjerničkog naroda pa i među samim ljudima. *ċedāqāh* Božja je vlastitost kojom on obdaruje ljude, svojom ih milošću okružuje i k njima se spušta. *ċedāqāh* je čisto Božji dar, pravni, pravedni i mirotvorni odnos među osobama.“²⁷ Oni koji uživaju moć, moraju se iznad svega brinuti za blagotvorni red (*mišpāṭ* ili *ċedāqāh*) u svem narodu i za vjernost zajedništvu. Tako se sluga sa svom spremnošću zalaže za svojega gospodara kojemu vjerno služi (Post 30,33). Samo tako može uspijevati opće dobro odnosno blagostanje naroda. Abrahamu je Jahve, zato što je povjerovao u Nj, to jest čvrsto stajao uz Njega i u Njem, uračunao u takvu pravednost. On je pravedan jer je ušćuvao zajedništvo s Bogom i s ljudima, jer je bio solidaran s bližnjima. U okviru takva značenja riječi *ċedāqāh* treba razumjeti riječi „Abram povjerova Jahvi, i on mu to uračuna u pravednost“ (Post 15,6). U tom kontekstu *vjerovati* zapravo znači „staviti sve svoje povjerenje u Jahvu“. Time je čin vjere označen kao čin povjerenja u kojem čovjek zanemaruje svu svoju ljudsku sigurnost te sav svoj život utemeljuje samo i jedino u Bogu. Takva vjera, ispunjena nadanjem, zapravo znači vjernost zajedništvu. Vjernik je onaj koji poštuje i njeguje zajedništvo s Bogom.²⁸

Da bismo otkrili pravo značenje teološkog izraza „uračunati u pravednost“, moramo posegnuti za iskonskim značenjem hebrejskog glagola *ḥāšab*.²⁹ U Post 15,6 dolazi glagol *ḥāšab* do izvanredno velikog teološkog značenja: „Abram povjerova Jahvi, i on mu to *uračuna* u pravednost“. Egzegeti se spore je li literarnokritički ovaj glagol *ḥāšab* ov-

²⁶ Klaus KOCH, „SDQ, gemeinschaftstreu / heilvoll sein“, 512.

²⁷ Jože KRAŠOVEC, *La Justice*, 124, 312-314.

²⁸ Usp. i: Xavier-Leon DUFOR, „Pravednost“, *Rječnik biblijske teologije* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1969.), 956-967.

²⁹ Klaus SEYBOLD, „ḥāšab“, *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, III. (Stuttgart – Berlin: Kohlhammer, 1982.), 243-261.; Norbert LOHFINK, *Die Landverheißung*.

dje na mjestu.³⁰ U to pitanje mi ovdje ne kanimo ulaziti. Vrlo je složeno. Glagol *ḥāšab* se ovdje nalazi zajedno s još dva izraza: *he'emin* i *ceḏāqāh*. Glagol *ḥāšab* tu znači „nekomu nešto uračunati kao pravednost za to što je povjerovao“. Taj izraz je oblikovan pod utjecajem predodžbe o podmirivanju duga (usp.: 2 Sam 19,20)³¹ kao na neki trgovački odnos. Pravednost je ovdje učinak Abrahamove vjere, nagrada za Abrahamovu vjeru. Vjera je odlučni trenutak za odnos Božji prema Abrahamu. U Post 15,6 to se može nazrijeti. Prema 15,1 najprije Bog obećava Abrahamu veliku nagradu: „... nagrada tvoja bit će vrlo velika!“. A onda „... nego će ti baštinik biti tvoj potomak“ (15,2-3). I na kraju, u retku 15,5: „Pogledaj na nebo i zvijezde prebroj ako ih možeš prebrojiti ... Toliko će biti tvoje potomstvo!“ Uračunavanje pravednosti kao nagrada za čin povjerenja Bogu dostojan je trgovački zaključak (usp.: Post 18,20sl. i 31,25sl. čine se kao tumačenje Post 15,6).³²

Glagol *ḥāšab* se upotrebljava u svećeničkim tekstovima, i to u Lev 7,18; 17,4 i Br 18,27. Na tim mjestima on znači *sud* koji svećenik izriče onome koji Jahvi prinosi žrtvu. Vjernik koji prinosi žrtvu Bogu želi od svećenika čuti da je njegova žrtva doista Bogu mila i da je on tom žrtvom pred Bogom doista *opravdan*. Sličan izričaj susrećemo kod proroka Ezekiel 18,8: „Tko je *pravedan* (hebr. *cādīq*) i poštuje zakon i pravdu i ne blaguje po gorama i očiju ne podiže kumirima doma Izraelova, ne oskrvnjuje žene bližnjega svoga i ne prilazi ženi dok je nečista; nikomu ne nanosi nasilja, vraća što je u zalag primio i ništa ne otima; kruh svoj dijeli s gladnim, gologa odijeva, ne posuđuje uz dobit i ne uzima pri-davka (bolje: *dodatka, dodanu vrijednost*), ruku usteže od nedjela, po istini presuđuje, po mojim naredbama hodi i čuva moje zakone, postu-pajući po istini - taj je zaista *pravedan* (hebr. *cādīq*) i taj *će živjeti*, riječ je Jahve Gospoda“ (Ez 18,1-9).³³ Ako u svjetlu ovog Ezekielova teksta promatramo Post 15,6, dolazimo do vrlo važnog zaključka. Pisac je, primijenivši na Abrahama riječi proroka Ezekiel 18,8, htio reći da je Abraham imao sasvim osobni kontakt s Bogom, sasvim drukčiji nego ostali vjernici. Abrahamu Bog izriče izravno i neposredno ono što drugim vjernicima izriče preko svećenika u bogoslužju. Povrh toga, Bog mu

³⁰ Klaus SEYBOLD, „ḥāšab“, 243.

³¹ Hans Heinrich SCHMID, *Gerechtigkeit als Weltordnung* (Tübingen: Mohr Siebeck, 1968.), 108, bilješka 139.

³² Gerhard von RAD, *Theologie des Alten Testaments I.* (München: Chr. Kaiser Verlag, 1962.), 309sl., 407sl., II., 404.

³³ Usp.: Gerhard von RAD, „Die Anrechnung des Glaubens“, 131; Norbert LOHFINK, *Landverheißung*, 58-59.

to izriče a da Abraham i nije prinio žrtvu Bogu. Sva njegova žrtva toga trenutka bila je neimanje potomstva i, unatoč neimanju potomstva, prihvaćanje Božjeg obećanja o posjedovanju zemlje i o mnogobrojnom potomstvu. Po srijedi je, dakle, slobodna, praiskonska i osobna vjera pravednika u Boga.³⁴ Radi se o istinskoj religiji, religiji duha i slobodne osobe. Kao da u tome osjećamo neki otpor pisca prema previše juridički shvaćenom bogoslužju i formalistički shvaćenju vjeri. Pisac je očigledno bio nadahnut proročkom kritikom svećenstva i kulta kakvu susrećemo u proroka Izaije, Hošeje i Amosa.³⁵ Pisac redaktor želio je naglasiti da je Abraham Božja obećanja prihvatio dušom i tijelom, da je čvrsto stajao uz Boga Jahvu vjerujući da će On ostvariti obećanja što mu ih je obećao. U drugom dijelu redaktor će opisati ostvarenje obećanja Božjega uz veoma svečan obred: zakletva i sklapanje saveza.

6. Vjera u Starom zavjetu i u židovstvu

Da bismo shvatili što znači rečenica „I Abram *povjerova* Jahvi, i on mu to uračuna *u pravednost*“, moramo analizirati dvije hebrejske riječi *he'emin* i *čēdāqāh*.

Temeljno je značenje hebrejskog izraza *he'emin* „*biti čvrst, pouzdan, siguran ...*“ Međutim, ima egzegeta koji u novije vrijeme pokušavaju ponuditi i drukčije značenje, no ne tako udaljeno od ovog temeljnog značenja *biti čvrst, pouzdan i siguran*, odnosno *čvrsto stajati na čvrstim temeljima* da bismo im trebali posvećivati posebnu pažnju.³⁶

³⁴ Gerhard von RAD, „Die Anrechnung des Glaubens“, 131; Božo LUJIĆ, „Uloga vjere u prijelomnim trenucima naroda“, Ivan ŠPORČIĆ (ur.), *Stari zavjet vrelo vjere i kulture. Zbornik radova znanstvenog simpozija* (Rijeka: Teologija u Rijeci; Zagreb: Biblijski institut, 2004.), 140; Božo LUJIĆ, *Starozavjetni proroci* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.), 144-151.

³⁵ Adalbert REBIĆ, *Amos prorok pravde* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.), 106-111; Adalbert REBIĆ, „Odnos starozavjetnih proroka prema sz. ustanovama“, Adalbert REBIĆ, *Prorok čovjek Božji* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993., ²1996.), 110-122.

³⁶ Hans WILDBERGER, „'mn fest, sicher“, Ernst JENNI – Claus WESTERMANN, *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, I. (München: Chr. Kaiser; Zürich: Theologischer Verlag, 1971.), 178-209, ovdje 180sl.; Hans WILDBERGER, „Glauben. Erwägungen zu *h'emin*“, *Hebräische Wortforschung. Festschrift W. Baumgartner*, SVT 16 (Leiden – New York – Köln: 1967.), 372-386; John WARD, „Faith, Faithfulness in the Old Testament“, *Interpreters Dictionary of the Bible Supplement* (Nashville: Abingdon Press, 2007.), 329-332; James DUNN, „Faith, Faithfulness in the Old Testament“, *The New Interpreters Dictionary* (Nashville: Abingdon Press, 2007.), 407-423.

Glagol *'mn* i oblici iz tog temeljnog glagolskog korijena izvedeni rijetko se pojavljuju u knjizi Postanka; daleko više pojavljuju se u kasnijim povijesnim knjigama, u knjizi Ponovljenoga zakona, u Psalmima, u prorocima Izaiji, Jeremiji i Ezekielu. Glagol se najčešće pojavljuje u *teološkom* kontekstu. Biblijskom piscu, izgleda, nije stalo do toga da nabraja Božja svojstva. Zato nije slučajno da biblijski pisac za *Božju vjernost* ne uporablja pridjev *'emûn* (vjeran), nego *ne'ëmân* to jest onaj koji se *dokazuje vjernim* i vjere *dostojnim* (particip *nifala*). U Pnz 7,9 izraz *ha'ël hanne'ämân* tumači se kao Bog „koji drži svoj savez i milost svoju iskazuje onima koji ga ljube i drže njegove zapovijedi“. Iz 49,7 izraz „Jahve koji je vjernost svoju pokazao“ (hebr. *JHVH 'ašer ne'ëmân*) tumači se paralelnim izrazom „Svetac Izraelov koji te izabrao“ da se izbjegne krivo shvaćanje kao da se radi o opisu Božje biti. Izrael ne može govoriti o Božjoj vjernosti ako to nije vjernost koja se oduvijek *očitovala*, i to u Božjem ponašanju prema svojem izabranom narodu. Biblijski pisac moli Boga da *dokaže* da se u Njegovu riječ smijemo i možemo uzdati (usp.: 1 Kr 8,26 i 2 Ljet 6,17). On je propovijedao Božju pouzdanost koja će jednom doći na vidjelo (Hoš 5,9).

U pravo čovjekovo ponašanje spada da se *dokaže pouzdanim, vjernim* i *iskrenim*. Po svojoj vjernosti čovjek se stavlja na doličan način u svjetski poredak, u najmanju ruku u odnosu na društveni suživot. Poštovanje tog poretka donosi život i blagoslov (Izr 11,13; 25,13).³⁷

Istraživanja podrijetla uporabe *hifilnog* oblika *he'ëmin* (Barr, Wildberger, Jepsen) dolaze do zaključka da glagol ima prije *unutarnje-tranzitivno* nego *deklarativno* značenje. U skladu s time glagol *'mn* u *hifilu* znači da nekoga učvršćuje u vjeri, da mu ulijeva ili daje čvrstoću, stalnost. Može značiti pouzdanje (u Boga), čvrstu nadu (u Boga). U tom smislu približuje se značenju koje ima drugi hebrejski glagol *bāṭah* (nadati se, ufati se). Von Rad i Wildberger pretpostavljaju da je kontekst sadržaja glagola *he'ëmin* situacija svetoga rata,³⁸ s čime se mnogi egzegeti ne slažu. Lührmann i Schmid³⁹ pretpostavljaju da je hebrejski biblijski pojam vjere povezan sa staroistočnim mudrosnim

³⁷ Hans WILDBERGER, „*'mn* fest, sicher“, 178-209; Ivan ŠPORČIĆ, „Pravednik živi od svoje vjere. Rasprava o semantičkom polju vjere u Starom zavjetu“, Ivan ŠPORČIĆ (ur.), *Stari zavjet vrelo vjere i kulture. Zbornik radova znanstvenog simpozija* (Rijeka: Teologija u Rijeci; Zagreb: Biblijski institut, 2004.), 27-78.

³⁸ Usp.: Gerhard von RAD, *Das Heilige Krieg*; Gerhard von RAD, „Die Anrechnung des Glaubens zur Gerechtigkeit“, *Gesammelte Studien*, 130sl.

³⁹ Dieter LÜHRMANN, „Pistis im Judentum“, *Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft* 64 (1973.), 19-38; Hans Heinrich SCHMID, „Gerechtigkeit als Weltordnung“, 109.

pojmom *pravednosti* koji oni shvaćaju kao Božji poredak stvaranja. U skladu s takvim shvaćanjem, vjera čovjeka podupire u Božjem stvarateljskom redu unatoč stalnoj ugrozi koja nastaje u čovjekovoj sklonosti prema neredu, neposluhu.

Konačno, teško je pratiti razvoj izraza *vjere* unutar putanje povijesti tradicije budući da ne postoji jednodušnost o starosti mnogih ključnih tekstova. Post 15,6 je bez sumnje ključan odlomak, ne samo zbog kasne uporabe unutar židovstva i kršćanstva nego zbog toga što se on pojavljuje prvi puta u knjizi Postanka u *hifilnom* glagolskom obliku. Sporno je da li ta uporaba odražava stariji obrazac narativne predaje ili je kasniji redakcijski sloj (što je vjerojatnije).⁴⁰ Abraham se Bogu žali da nema potomstva. Na to mu Bog obećava brojno potomstvo. „Abram je povjerovao (Jahvi), i on mu uračuna to u pravednost.“ Abrahamova vjera uključuje oboje: *pouzdanje u Boga* i *vjeru u Božje obećanje* kao istinsko (*fides qua* i *fides quae*), unatoč Božjoj riječi koja se doimlje kao nemoguća u skladu s ljudskim iskustvom. Osobito obilježje ovog odlomka je tvrdnja da je Abrahamova vjera bila njemu uračunata u sudskom smislu (von Rad) kao da ga je Božji sud stavio u pravi odnos s Bogom, to jest, bio je proglašen pravednim (usp.: Neh 9,8; 1 Mak 2,52).

Većina starozavjetnih egzegeta pripisuje veću ulogu u razvoju pojma vjere proroku *Izaiji*, proroku osmog stoljeća. O tome će poslije mene biti posebno predavanje, iz kojeg ćemo o tome vjerojatno nešto više saznati. Iz 7,9s sadržava dobro poznatu igru riječi u odnosu na korijen *'mn*: „*im lō' ta'āmīnū kī lō' te'āmenū*“ što znači „ako se na me ne oslonite, održat se ne ćete!“⁴¹ ili, još točnije, „ako ne budete vjerovali (čvrsto uz mene stajali), nećete opstati!“

Ono što je u Post 12,1-4 bilo opisano samo implicitno, bilo je teološki obrađeno i prošireno u Post 15,1-6 koje se već predstavlja kao sažetak povijesti o Abrahamu. Prvi prizor (15,1-6) opisuje objavu Abrahamu s novim jamstvom i novim obećanjem potomstva Abrahamu koji je zbog neispunjenja prethodnog obećanja nevjeran, ne pouzda se u Jahvu. Obećanje u 15,2-3 potvrđuje se jamstvom u 15,5 i traži od Abrahama još veću vjeru. U 15,6 pisac ističe Abrahamovu praved-

⁴⁰ Rudolf SMEND, „Zur Geschichte von he^eemin“, *Hebräische Wortforschung. Festschrift Walter Baumgartner*. Supplement Vetus Testamenti 16 (Leiden: Brill, 1967.), 284sl.

⁴¹ Božo LUJIĆ, „Uloga vjere“, Ivan ŠPORČIĆ (ur.), *Stari zavjet vrelo vjere i kulture. Zbornik radova znanstvenog simpozija* (Rijeka: Teologija u Rijeci; Zagreb: Biblijski institut, 2004.), 117-128.

nost na temelju koje on vjeruje Bogu i uzda se da će Bog još ispuniti svoje obećanje. Abrahamova pravednost je ispravno ponašanje: pouzdanje u Boga, uključuje odnos Abrahama prema Bogu i pred Bogom.

Na kraju valja pitati: Kako se ovaj redakcijski sloj u izvješćima o patrijarsima, u kojima Post 15 ima središnje mjesto, odnosi prema ostalom Petoknjižju? Za to tvrdnja o Abrahamovoj vjeri u Boga Jahvu u 15,6 može biti dobro polazište.⁴² Već smo ustvrdili da se glagolski oblik *he'emin* ne pojavljuje često u Starome zavjetu. Isplati se provjeriti na kojim se važnim mjestima taj oblik nalazi. Na kraju povijesti o Izlasku Izraela iz Egipta susrećemo rečenicu: „Osvjedoči se Izrael i o silnoj moći koju Jahve pokaza nad Egipćanima. Narod *se poboja* Jahve i *povjerova Jahvi i njegovu sluzi Mojsiju*“ (hebr. ... *vajjir'û hā'ām 'et-JHVH vajja'āmînû baJHVH ûbēmošeh 'abdô*, Izl 14,31). Bez ikakve sumnje, ta rečenica spada u teološki okvir povijesti o izlasku Izraelaca iz Egipta.⁴³ Ova rečenica ponavlja ono što je već na početku te povijesti rečeno o vjeri Izraelaca u Izl 4,31 da su sinovi Izraelovi povjerovali u navještaj spasenja po Mojsiju i Aronu : „Narod je bio uvjeren, i pošto čuše da je Jahve pohodio Izraelce i pogledao na njihove jade, popadaše ničice i pokloniše se“ (hebr. *vajja'āmēn hā'ām vajjišmē'û kī-pākad JHVH'et bněj jisrā'ēl vēkī rā'āh 'et-ōnjām vajjiqqēdû vajjištaḥāvû*). Ovaj puta Izraelci vjeruju, jer su „vidjeli“ što je Jahve učinio!

I u ostalom dijelu Petoknjižja ovdje i ondje pojavljuje se glagolski izraz *he'emin bē* ali u negativnom smislu riječi: Sinovi Izraelovi *nisu vjerovali* (od knjige Brojeva pa sve Druge knjige o Kraljevima: Br 14,11; 20,12; Pnz 1,32 pa sve do 2 Kr 17,14). Prema tim podacima vjera u Boga Jahvu postojala je samo u počecima povijesti naroda izraelskoga: u slučaju Abrahama najizvrsnije, te potom još jedanput u povijesti Izlaska. Poslije toga sinovi Izraelovi više ne vjeruju. Istu sliku vidimo i u Ps 106: Nakon oslobođenja kod Tršćanskog mora, Izraelci „*vjerovahu riječima njegovim* i hvale mu pjevahu“ (Ps 106,12), a poslije toga oni više ne vjeruju: „*Prezreše oni zemlju željkovanu ne vjerujući njegovoj riječi*“ (Ps 106,24). Zanimljiv je redak 31 tog istog psalma: „*Al' se Pinhas diže, sud izvrši i pošasti nesta tada. U zasluge to mu uđe u sva pokoljenja dovijeka*“ (hebrejski: *vatēḥāšēḥ lô licēdāqāh lēdor vādor 'ad 'ôlām*). Psalmist veli da je Pinhasu *uračunato u pravednost* to što je sud izvršio nad neposlušnima. Tu je psalmist uporabio isti obrazac koji je biblijski pisac uporabio za Abrahama: Abrahamu Bog uračuna to što je

⁴² Rolf RENDTORFF, „Genesis 15“, 80-81.

⁴³ Rolf RENDTORFF, *Das überlieferungsgeschichtliche Problem des Pentateuch* (Berlin - New York: de Gruyter, 1976.), 71.

povjerovao u Nj u pravednost.⁴⁴

Abraham je u biblijskoj predaji opisan kao uzoran vjernik na početku povijesti izraelskog naroda.⁴⁵ On prima Božje obećanje o brojnom potomstvu i vjeruje. Nakon toga mu Bog obećava zemlju za to brojno potomstvo. U Egiptu je to obećanje bilo stavljeno na veliko iskušenje. No nakon izlaska iz Egipta vjerovali su Izraelci u Jahvinu riječ - ta sami su vidjeli što je sve Jahve učinio njima u prilog i da on stoji iza svoje riječi i obećanja.

Zaključak

Pokušajmo to sažeti. Umjesto da posegnemo za opsežnom fenomenološkom definicijom vjere, mi smo posebno pokušali ukazati na rast starozavjetnog izraza „vjerovati“. Zadaća da dođemo do povijesno-tradicijskog (traditions-geschichtlich) razvoja pojma *vjerovati* pokazala se teškom. Učinak je, osobito u odnosu na Post 15,6 i na Iz 7,9s, taj da je u tom izrazu *he'emin* sadržana namjerna uporaba *svekolike nade* u Boga i pouzdanje u Njegova obećanja. Vjera je u Starome zavjetu uvijek *nada* i *pouzdanje*, koje je utemeljeno na spasenijskim događajima u prošlosti da će se i u budućnosti ostvariti zahvat Boga kao stvoritelja i otkupitelja. Osobito je psaltir vidio tu konstantnu borbu vjere protiv nevjere i u nacionalnoj i u osobnoj povijesti.⁴⁶

“ABRAM BELIEVED THE LORD: AND THE LORD RECKONED IT TO HIM AS RIGHTEOUSNESS” (Gen 15:6)

Summary

In this paper, produced following the author's participation in the biblical symposium organized by Croat biblical scholars in Sarajevo on the 14 and 15 Decem-

⁴⁴ Već je John William COLENSO u svojem istraživačkom radu *The Pentateuch and Book of Joshua* (1895., 54) ukazao na deuteronomsko podrijetlo izraza *he'emin* i ukazao na tu terminološku sličnost između Abrahama i Pinhasa.

⁴⁵ Mario CIFRAK, „Vjera praotaca u poslanici Hebrejima“, Ivan ŠPORČIĆ (ur.), *Stari zavjet vrelo vjere i kulture. Zbornik radova znanstvenog simpozija* (Rijeka: Teologija u Rijeci; Zagreb: Biblijski institut, 2004.), 192-198.

⁴⁶ Breward Springs CHILDS, *Biblical Theology of the Old and New Testaments. Theological Reflection of the Christian Bible* (Mineapolis: Fortress Press, 1993.), 595-601.

ber 2012, the author analyzes the intriguing and extremely challenging biblical text Genesis 15 (specifically, Gen 15:6). The author begins by reviewing the rich and abundant literature dealing with this text. He goes on to analyze the ways in which different authors have approached Genesis 15 in the last hundred years, from Julius Wellhausen to Norbert Lohfink, examining their conclusions. In this way he highlights the differences in approaches to the text and the different conclusions reached. However, there is broad consensus among the researchers that the first part of the text (Gen 15:1-5) belongs to the Elohist and the second part (Gen 15:7-22) to the Jahvist tradition, with some editing additions, corrections and omissions relating to the source tradition. Genesis 15 was probably written, or at least edited, in the middle of the seventh century BC. The researchers agree that the text does not constitute a historical narration, in the strict sense, but is more probably a prophetic collection of salvation oracles. Using these salvation oracles the inspired author or the redactor emphasizes the exemplary figure of Abraham in the tradition of the Old Testament. The author proceeds to analyze the history of the text in light of biblical traditions and examines its place in these traditions. He then shows the compact and precise nature of the text's structure: 15:1-5 → 15:6 ← 15:7-22, where 15:6 has the central place and the role of connecting the two parts in one literal unity. In the main analysis, the author looks in depth at the sentence "Vēhe'ēmin bajHVH vayyahšēbehā lô tsēdāqāh", translated as "Abram put his faith in Yahweh, and he credited it to him as righteousness". As this sentence is a central element in the whole of Genesis 15, the author analyzes it as extensively as space allows. From the semantic perspective, he analyzes the Hebrew terms he'ēmin, ḥāšab and tsēdāqāh. The first Hebrew word he'ēmin is the hiphil form of 'aman and means to believe, to put one's faith in someone. Abram became steadfast in Yahweh. This is the first time that the word he'ēmin appears in the Bible. The second part of this verse records Yahweh's response to Abram's exercise of faith: he credited it (wayyahšēbehā) to him as righteousness. The author analyzes the verbs ḥāšab and tsēdāqāh and explains the meaning of ḥāšab and tsēdāqāh. At the end of the paper the author explores the meaning of faith and justice in the framework of the Old Testament.

Key words: Abram, Abraham, faith, believe, justice, reckon (ḥāšab).

Translation: Adalbert Rebić and Kevin Sullivan